

Є. В. Повзик
аспірант Національного університету
“Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”
(м. Харків)

УДК 343.122 (477)

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОГО ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ КОНСЕНСУАЛЬНИХ ПРОЦЕДУР У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Досліджуються особливості участі потерпілого в укладенні угоди про примирення з підозрюваним (обвинуваченим), яка закріплена в проекті КПК України. Аналізуються недоліки, які можуть негативно вплинути на реалізацію потерпілим своїх прав.

Ключові слова: потерпілий, примирення, угода про примирення, консенсуальні процедури.

Історія людства, зокрема його державна організація, впродовж свого розвитку, випробовувала різні засоби ставлення до злочинів та осіб, що їх вчинили. З появою права і суду практика позасудової фізичної розправи змінилася судовим покаранням, засудженням, як правило, до тривалого позбавлення волі, штрафу, що нерідко супроводжувалося залагодженням завданої шкоди. Поступово обґрунтовувалися та обумовлювалися потреба виправлення особи, яка вчинила злочин, ставлення до неї на засадах гуманності, освіченості, індивідуалізації покарання, застосування заходів, альтернативних позбавленню волі, або її заміна покарання соціально-виховними заходами, сприянням у ре соціалізації [1, с. 140–141].

Побудова правової держави України, як слушно зазначає Ю. М. Грошевий, диктує необхідність розширення демократичних засад у сфері кримінально-процесуального регулювання, що зумовлює розвиток змагальної форми кримінально-процесуальної діяльності [2, с. 41]. З цією метою за останні роки до чинного КПК України внесено істотні зміни, спрямовані на гармонізацію його з Конституцією України та відповідними міжнародними стандартами у галузі прав людини і здійснення правосуддя. Так, розширено юрисдикцію суду в досудових стадіях кримінального процесу, його позбавлено повноважень обвинувального характеру, істотно змінено порядок перегляду судових рішень [1, с. 485].

Впровадження змагальної моделі кримінального процесу потребує переосмислення його завдань, серед яких найбільшої актуальності набуває захист прав і законних інтересів потерпілого, відшкодування шкоди, завданої йому злочинцем. У свою чергу, збільшення рівня злочинності та посягання на права та інтереси осіб потребує швидкого та повного їх поновлення. Це зумовлює необхідність розширення участі потерпілого у кримінальному провадженні, запровадження процедур, у яких позиція потерпілого має правові наслідки стосовно розгляду кримінально-правового конфлікту. У правовій науці такі процедури отримали назву консенсуальних (конвенціональних), що пов'язано з угодою, яка укладається в ході кримінального провадження за участю потерпілого.

Проблеми захисту прав та інтересів потерпілих досліджено у роботах Ю. Д. Адояна, С. А. Альперта, Ю. В. Бауліна, Т. В. Варфоломеевої, О. І. Виноградової, В. Г. Власенка, І. В. Войтюк, М. І. Гошовського, М. В. Гузели, Ю. О. Гурджі, В. Г. Даєва, В. В. Землянської, Л. Д. Кокорева, М. В. Костицького,

О. П. Кучинської, О. М. Лемешка, Л. М. Лобойка, А. Г. Мазалова, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, С. М. Міщенко, В. В. Навродської, В. Т. Нора, В. Я. Понаріна, І. І. Потеружі, О. Б. Прокопенка, В. М. Савицького, Н. В. Сибільової, О. С. Соловйової, М. С. Строговича, Г. О. Усатого, Н. Б. Федорчука, І. Я. Фойницького, М. І. Хавронюка, В. П. Шибіка, М. Є. Шумила, І. С. Яковець та ін.

Основні напрямки державної політики у сфері розвитку ефективної системи захисту прав та законних інтересів потерпілого визначено указом Президента України про “Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів” від 28 грудня 2004 року. Відповідно до нього засадами захисту є справедливе поводження з потерпілим, інформованість, забезпечення відшкодування шкоди, надання безоплатної правової та соціальної допомоги.

Зміст основних напрямів забезпечення захисту законних прав та інтересів потерпілих складають такі положення:

1) впровадження міжнародних принципів захисту законних прав та інтересів потерпілих, визначених Декларацією Основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою (резолюція 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року) та Європейською Конвенцією щодо відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів (від 24 листопада 1983 року);

2) прийняття у новому Кримінально-процесуальному кодексі України норм, які передбачають розширення процесуальних прав потерпілих відповідно до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи R (85) 11 щодо становища потерпілого в рамках кримінального права та процесу;

3) розроблення закону з питань забезпечення відшкодування потерпілим шкоди, в якому визначатимуться умови і порядок надання їм правової, медичної, соціальної і матеріальної допомоги, а також допомоги їх родичам та утриманцям, залежно від характеру і наслідків злочину, способу його скоєння, майнового стану потерпілого та інших обставин;

4) розроблення механізму реалізації права потерпілого на відшкодування заподіяної злочином шкоди;

5) встановлення обсягів відповідного бюджетного призначення у загальному фонді державного бюджету;

6) розроблення та законодавче закріплення умов та порядку компенсаційної підтримки потерпілих за рахунок різноманітних форм обов’язкового та добровільного страхування;

7) активізація роботи щодо профілактики віктимної поведінки населення тощо [3, с. 109–112].

Такий підхід до розв’язання проблеми збільшення ролі потерпілого в кримінальному процесі, запровадження нових форм і механізмів реалізації його права на відшкодування заподіяної злочином шкоди знайшло своє втілення в проекті Кримінального процесуального кодексу України, розробленому робочою групою з питань реформування кримінального судочинства (проект КПК України), яка створена відповідно до Указу Президента України від 17 серпня 2010 року № 820/2010. Він містить різні види угод: угода про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) і угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним (обвинувачуваним). Остання обмежується лише справами про такі злочини, якими завдано шкоду суспільним чи державним інтересам, і виключає можливість участі потерпілого. А тому й у межах досліджуваної теми на аналізі цієї процедури зупинятися не доцільно.

Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) є новим інститутом для вітчизняного кримінального процесу, який закріплено у гл. 35 проекту КПК України. Ця угода може бути укладена як з ініціативи потерпілого так і підозрюваного, обвинуваченого в будь-який момент після повідомлення особи про підозру і до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення рішення. Таким

чином, розробниками проекту КПК визначено часові межі застосування цього інституту лише до ухвалення судового рішення, що, на нашу думку, не враховує його призначення — врегулювання кримінально-правового конфлікту та відшкодування завданої злочином шкоди. У зв'язку з цим слід визнати ґрунтовною позицію тих науковців, які пропонують розширити межі застосування інституту примирення та поширити його й на стадію виконання вироку, що повинно мати певні правові наслідки для засудженого.

Всі домовленості стосовно угоди можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним, обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами (окрім слідчого, прокурора або судді). Угода про примирення за проектом КПК може бути укладена лише у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої і середньої тяжкості та в провадженні у формі приватного обвинувачення, в якій слідчий, прокурор повинні проінформувати підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого про їх право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод у його укладенні. В цьому контексті слід відзначити, що КПК має регулювати лише ті процедурні питання, які безпосередньо пов'язані зі здійсненням кримінального провадження. Тому і обґрунтованою є позиція розробників проекту КПК, які не включили до провадження про укладання угоди про примирення самої процедури проведення такого примирення (медіації). Ефективним було б запровадження порядку повідомлення слідчим служби медіації про перебування у його провадженні кримінальної справи, по якій може бути здійснена медіація з метою досягнення примирення.

Якщо ж кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні злочину, а згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма, в такому разі угода укладається з одним (кількома) підозрюваним, обвинуваченим та кримінальне провадження щодо цієї особи (осіб) виділяється в окреме провадження. Якщо від кримінального правопорушення потерпіло декілька осіб, угода про примирення може бути укладена та затверджена лише з усіма потерпілими. У випадку, якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних правопорушень та згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма із них, в такому разі угода може бути укладена з одним (кількома) із потерпілих, а кримінальне провадження щодо особи (осіб), яка досягла згоди, підлягає виділенню в окреме провадження.

У змісті угоди про примирення зазначаються:

а) сторони;
б) формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
в) істотні для відповідного кримінального провадження обставини;
г) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
г) строк відшкодування шкоди чи перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний і обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення;

д) узгоджене покарання та згода сторін на його призначення (але в проекті КПК залишається неврегульованим питання щодо критеріїв, які повинні братися до уваги при узгодженні міри покарання, що сприятиме впорядкованості цієї процедури);

е) наслідки укладення та затвердження угоди стосовно оскарження сторонами рішення суду (для підозрюваного чи обвинуваченого вони можуть виражатися у можливості оскарження вироку лише з таких підстав: призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; нероз'яснення йому наслідків укладення угоди; для потерпілого — у можливості оскарження вироку виключно з таких підстав: призначення судом покарання, менш суворого ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; не роз'яснення йому

наслідків укладення угоди та позбавлення права вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення та змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди);

е) наслідки невиконання угоди (у випадку невиконання угоди про примирення потерпілий має право звернутися до суду, який затвердив цю угоду, з клопотанням про скасування вироку, яке може бути подане протягом встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення).

Клопотання про скасування вироку, яким затверджена угода, розглядається в судовому засіданні за участю сторін угоди з повідомленням інших учасників кримінального провадження, але їх відсутність не перешкоджає судовому розгляду. Суд своєю ухвалою скасовує вирок, яким затверджена угода про примирення, якщо особа, що звернулася з цим клопотанням, доведе, що засуджений не виконав умови угоди. Ця ухвала може бути оскаржена в апеляційному порядку. Наслідком скасування вироку є призначення судового розгляду в загальному порядку або направлення матеріалів провадження для завершення досудового розслідування у випадку, коли угода була ініційована на стадії досудового розслідування. Вважається, що в КПК доцільно також передбачити обов'язкове складання документу, який засвідчував би виконання умов угоди, що забезпечило б прозорість цієї процедури та її передбачуваність як для обвинуваченого, так і для потерпілого.

Угода про примирення може бути досягнута як під час судового провадження (в такому разі суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій та переходить до розгляду угоди), так і на досудовому розслідуванні, тоді обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду, але прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акту з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, що можуть бути втрачені зі спливом часу або які неможливо буде здійснити пізніше без суттєвої шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди. Розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників кримінального провадження.

Перед тим, як затвердити угоду про примирення, суд повинен з'ясувати у обвинуваченого, чи розуміє він:

1) право на справедливий судовий розгляд, під час якого сторона обвинувачення зобов'язана довести кожну обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він має право мовчати і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення; мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно або захищатися самостійно; допитувати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подавати клопотання про виклик свідків і подавати докази, що свідчать на його користь;

2) наслідки укладення та затвердження угоди, зазначені вище;

3) характер кожного обвинувачення;

4) вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього у випадку затвердження угоди судом.

Також суд з'ясовує у потерпілого, чи правильно він розуміє наслідки затвердження угоди. Окрім цього, судді слід переконатися, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, які передбачені в угоді.

Спірним є питання, що має важливе значення для захисту інтересів потерпілого, стосовно відшкодування завданої злочином шкоди як обов'язкової умови застосування інституту примирення. У науці висловлено декілька підходів до його розв'язання: одні вчені вважають, що шкода має бути відшкодована до затвердження угоди судом, інші — виходять з того, що в угоді можуть бути передбачено певні

умови стосовно строків та порядку відшкодування шкоди в майбутньому. В останньому випадку можлива ситуація, коли обвинувачений не виконає в майбутньому передбачені угодою обов'язки і законні інтереси потерпілого у зв'язку з цим залишаться незахищеними.

Якщо умови угоди суперечать вимогам закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким, ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди, чи умови угоди суттєво не відповідають інтересам суспільства, порушують права, свободи та інтереси сторін або інших осіб, або існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися, чи має місце очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань, суд відмовляє в затвердженні угоди, що тягне за собою продовження досудового розслідування чи судового провадження в загальному порядку. Повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається.

Після того, як суд переконається, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду та який повинен відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків з урахуванням таких особливостей:

(а) мотивувальна частина повинна містити тільки формулювання обвинувачення та статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, яка передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого обвинувачувалася особа; відомості про укладену угоду, її реквізити, зміст та визначена міра покарання; мотиви, з яких суд виходив при вирішенні питання щодо відповідності угоди вимогам закону і ухваленні вироку, та положення закону, якими він керувався;

(б) у резолютивній частині повинно міститися рішення про затвердження угоди із зазначенням її реквізитів, рішення про винуватість особи із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, про призначення узгодженої сторонами міри покарання по кожному з обвинувачень та остаточна міра покарання щодо речових доказів і документів, про відшкодування процесуальних витрат, строк і порядок набрання вироком законної сили та його оскарження, порядок отримання копій вироку та інші відомості. Такий вирок може бути оскаржений в загальному порядку, але лише з підстав, які були вище розглянуті [4].

Впровадження угоди про примирення сприятиме збільшенню ролі потерпілого в кримінальному процесі, реалізації його права на відшкодування шкоди, завданої злочинцем, вчасному врегулюванню кримінально-правового конфлікту, а тому — й вирішенню завдань кримінального судочинства. Разом з тим, модель цього інституту, запропонована у проекті КПК, потребує удосконалення і подальшого наукового аналізу.

Список використаних джерел

1. Правова система України: історія, стан та перспективи [Текст] / за заг. ред. В. В. Сташиса. — Х. : Право, 2008. — Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. — 840 с.
2. *Грошевий, Ю. М.* Проблеми розвитку змагальності в кримінально-процесуальній діяльності [Текст] / Ю. М. Грошевой // Матеріали наукових семінарів та "круглих столів", проведених Національною Юридичною Академією України імені Ярослава Мудрого спільно з Академією правових наук України в рамках Фестивалю науки 15–16 травня 2007 року. — Х. : Право, 2007. — С. 41–43.
3. Про Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів : Указ Президента України від 28.12.2004 р. № 1560/2004 [Текст] // ОВУ — 2005. — № 52. — Ст. 3435.

4. Проект Кримінально-процесуального кодексу України [Електронний ресурс] Міністерство юстиції України. — URL : <http://www.minjust.gov.ua/0/news/35980>.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального процесу
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”
(протокол № 2 від 16 вересня 2011 року)*

Надійшла до редакції 14.10.2011

**Повзык Е. В. Проблемы обеспечения прав и законных интересов потерпевшего при
внедрении консенсуальных процедур в уголовном судопроизводстве Украины**

*Исследуются особенности участия потерпевшего в заключении договора о примирении с
подозреваемым (обвиняемым), который закреплен в проекте УПК Украины. Анализируются
недостатки, которые могут негативно повлиять на реализацию потерпевшим своих прав.*

Ключевые слова: потерпевший, примирение, сделка о примирении, консенсуальные
процедуры.

**Povzyk, Ye. V. Problems of Ensuring the Rights and Legitimate Interests of the Victim
during the Implementation of Consensual Procedures in Criminal Justice of Ukraine**

*The victim's participation in the conclusion of reconciliation with the suspect (accused), which
is enshrined in the draft Code of Criminal Procedure of Ukraine, is analyzed. The author analyzes the
defects that could negatively affect the implementation of victim's rights.*

Key words: victim, reconciliation, a reconciliation agreement, consensual procedures.

